NyS

Titel:	Semiotik og lingvistik
Forfatter:	Jørgen Dines Johansen og Svend Erik Larsen
Kilde:	<i>NyS – Nydanske Studier & Almen kommunikationsteori</i> 22. <i>Semiotik</i> , 1997, s. 65-95
Udgivet af:	Dansklærerforeningen
URL:	www.nys.dk

© NyS og artiklens forfattere

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre NyS-numre (NyS 1-36) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

SEMIOTIK OG LINGVISTIK

Sider af en familiesaga

AF JØRGEN DINES JOHANSEN OG
SVEND ERIK LARSEN

SAUSSURES DOBBELTBÆVÆGELSE

Lad os bare begynde med det citat som alle alligevel venter på: semiologi er "une science qui étudie la vie des signes au sein de la vie sociale".¹ Rigtigt – det er fra Ferdinand de Saussures *Cours de linguistique générale* (1916) (Saussure 1972:33). Berømt er citatet. Og med rette, både på grund af den bog det står i, og på grund af den virkning det har fået. Og det er egentlig mærkeligt, for i det samme værk hvor Saussure redegør for selve konstitutionsgrundlaget for lingvistikken som en ny og selvstændig videnskab, bliver det samme konstitutionsgrundlag argument for at denne lingvistik med nødvendighed er en integreret del af en større sammenhæng: semiotikken. Det er denne dobbeltbevægelse der har givet langsigtet inspiration, faglige identitetsproblemer og konflikter og dogmatiske forkortninger.

Vi skyder terminologiske problemer til side og bruger overalt semiotik som samlebetegnelse. Vi skyder også det problem til side at Saussure måske slet ikke har sagt hvad der står i citatet. Den strukturelle lingvistik bibel er som bekendt skrevet på basis af elevnotater. Så bogen i sig selv kunne være eksempel på Umberto Ecos definition på semiotik, nemlig som den videnskab der studerer alt hvad der kan bruges til at lyve med (Eco 1976:7). Selv om vi ikke her vil spille på Ecos finurligheder, så hører det dog med til historien at Saussures særlige kobling af lingvistik og semiotik også lyver om, eller snarere skjuler nogle forhold. Lad os overstå dem først inden vi returnerer til den kreative dobbeltbevægelse.

Saussures formuleringer har haft den virkning at mange har troet at semiotikken er opstået i og med den strukturelle lingvistik, og at de to står og falder med hinanden, som søskende der ikke kan løbe fra at de har samme forældre selv om de nu og da skændes brødt. Dette groft fordrejede synspunkt styrer f.eks. Anne Hénaults *Histoire de la Sémiotique* (1992). Men slår man op i teksthistoriske readers som Alain Rey: *Théorie du signe*

et du sens 1-2 (1976) eller David S. Clarke: *Sources of Semiotic* (1990), ser man klart at den semiotik der udspringer af den strukturelle lingvistik, er et sent produkt i en lang historie. Denne omfatter klassisk lægekunst (Galenus) og dens symptomlære, Platons idealisme, Vitruvius' arkitektur, Augustinus' teologi, skolastisk filosofi, Lockes empirisme og følger en lang række principielle spor i filosofi- og kulturhistorien, også den ikke-europæiske. Fælles for alle disse tendenser er at de beskæftiger sig med tegnproblemer der ikke er mediespecifikke.

Semiotik beskæftiger sig med alle de fænomener der kan optræde som *tegn*, dvs. har den egenskab at de kan, og eventuelt ikke kan lade være med, at henvise til noget andet end sig selv. En stor og vigtig gruppe af sådanne tegn tilhører de naturlige sprog. Så der har fra arilds tid været en intim forbindelse mellem grammatikere, sprogfilosoffer og semiotikere. Men semiotikken har ikke et bestemt medium som udgangspunkt eller som sit primære interessefelt, men en bestemt problemstilling: *repræsentation*, dvs. den proces hvori de elementer skabes der kan henvise til noget andet end sig selv. Denne problemstilling indebærer uundgåeligt perceptions- og erkendelsesproblemer, så der knytter sig tre andre aspekter til repræsentationen end selve udtryksmediet: hvorledes produceres tegn, dvs. elementer der kan referere til og repræsentere noget andet end sig selv, hvorledes opfatter vi noget som tegn, og hvorledes kommunikeres de til andre så de virker. Det er det Saussure kalder 'tegenes liv i samfundslivet'.

De naturlige sprog er naturligvis uhyre væsentlige for fastlæggelse af hvad der i en given situation bliver til tegn, hvorledes kommunikation etableres og hvorledes den betydning der bliver til gennem repræsentation får effekt. Men de er ikke ene om det. Ja, faktisk er de aldrig ene om det. Enhver normal kommunikation, bortset fra helt specielle veldefinerede sammenhænge, foregår altid ved samtidig brug af flere slags udtryksmedier, dvs. flere forskellige slags tegnsystemer der kan grupperes efter forskellige kriterier (f.eks. *materielle*: kropsudtryk, naturlige sprog, lugt osv.; *funktionelle*: intentionale, ikke-intentionale osv.; *konstitutionelle*: naturlige, konventionelle osv.). Semiotikkens fokus er primært tegn og repræsentation, kun sekundært det særlige eller de særlige udtryksmedier de realiseres i. Lingvistikkens fokus er, i det tilfælde den overhovedet har tegn og repræsentation som sit hovedsigte, primært de mediespecifikke betingelser for tegndannelse og betydningsdannelse. Disse to forskellige indfaldsvinkler har i århundreder trivedes fint side om side, snart i supplerende fællesskab

(som f.eks. hos Locke eller senere hos Freud), snart i gensidig isolation (som f.eks. hos Leibniz), snart i konflikt (som f.eks. hos Rousseau).

Hvad der er nyt hos Saussure er at han prøver at give semiotik og lingvistik én og kun én sammenhæng, der ikke blot er tæt, men slet og ret nødvendig. Det er derfor hans indsats har virket inspirerende i sin målrettethed, men det er også grunden til at der slås en streg over en lang historie der var inspirerende i sin brogethed. Her var ikke den nødvendige sammenhæng central, men nogle delvis selvstændige problemstillinger.

Vi er mere solidariske med den lange historie end med Saussure. Vi vil i denne artikel først kort kritisere Saussure; dernæst udvide perspektivet til en fælles semiotisk-lingvistisk problemstilling: deiksis; i forlængelse heraf eksemplificerer vi den måde de grundlæggende semiotiske problemstillinger udformes hos ét særligt fremtrædende alternativ blandt alternativerne til Saussure: Charles Sanders Peirce; endelig vil vi herudfra analysere et andet fælles semiotisk-lingvistisk problemfelt: kommunikation. Afslutningsvis præsenterer vi nogle overvejelser over semiotisk kompetence.

Herefter vender vi tilbage til Saussures dobbeltbevægelse i definitionen af semiotik og lingvistik. På ét punkt adskiller han sig ikke fra den lange tradition der har tegn som grundkategori: "la linguistique n'est qu'une partie de cette science générale, les lois que découvrira la sémiologie seront applicables à la linguistique, et celle-ci se trouvera rattachée à un domaine bien défini dans l'ensemble des faits humains" (Saussure 1972:33).² Lingvistikken er en del af semiotikken. Det er den første del af bevægelsen, den traditionelle, og den kan man jo dårligt være uenig i. Men når lingvistikken først er kommet indenfor, sker der noget nyt. Det er den anden bevægelse. Den går ud på at gøre lingvistikken til centrum for semiotikken, til dens "patron général" eller overordnede model (ibid.:101). Det skyldes det sproglige tegns særlige karakter, dets arbitraritet, der klarest udtrykkes ved hjælp af værdibegrebet. Det sproglige tegn og dets komponenter er bygget op i kraft af et system af ligheder og forskelle med forskellene som de fundamentale træk, hvilket er grundbetingelsen for et givet fænomens tegn-karakter i den menneskelige virkelighed. Sproget eksemplificerer klare og mest radikalt de generelle træk ved alle tegn i den menneskelige virkelighed: de indgår i et værdisystem eller "système d'équivalence [lighed] entre des choses d'ordres différents [forskel]" (ibid.:115). Vi opholder os ikke her ved uklarheder og mere nuancerede aspekter i Saussures udsagn, bl.a. i

de efterladte manuskripter, men ved deres programatiske indhold. De arbitrære tegn bliver til semiotisk prototype inden for og uden for lingvistikken, ikke en tegntype blandt andre. Det er den anden del af Saussures dobbeltbevægelse. Først underordnes lingvistikken som specifik tegnteori et større felt, semiotikken eller den generelle tegnteori; dernæst sætter lingvistikken sig på hele feltet ved at definere dagsorden med ét og kun ét punkt: de arbitrære tegn. Det er på den betingelse at semiotik og lingvistik ikke kun hænger sammen som ærtehal, men med logisk nødvendighed.

Konsekvenserne heraf for forholdet mellem semiotik og lingvistik har været markante og på langt sigt uheldige for begge parter. Men de er, som nævnt indledningsvis, blevet opfattet som konstitutive for selve forholdet mellem lingvistik og semiotik overhovedet, på tværs af historiske og kontinentale forskelle. Da lingvistikkenes tegnbegreb er blevet knyttet til værdibegrebet, bliver lingvistikkenes model en formalistisk model, som den doktrinære del af strukturalismen i bred forstand jo har vist. Denne model kan kun få gyldighed for ikke-sproglige tegnsystemer i det omfang man ser bort fra deres forskelligartede mediespecificitet, og ser dem som formelle analogier til sprogsystemet (vi kender det: arkitektursemiotik ser bygninger som ligedannede med naturlige sprog, analyser af kropssprog følger samme linie osv. Mest kendt er måske Roland Barthes' modeanalyse (1967)). Skønt semiotikken ikke tager udgangspunkt i mediespecificiteten eller sætter den i centrum, tvinges den nu til helt at se bort fra den, hvilket aldrig tidligere har været et metodisk krav, og dermed fjernes enhver mulighed for at studere tegnsystemers indbyrdes forbindelse, bortset fra deres formelle ligedannedhed. Og skønt lingvistikken har de naturlige sprog og deres brug i fokus, tvinges den af den selvsamme videnskab til at interessere sig for formelle træk der gælder alle tegnsystemer, i sin sprogfremmedhed mest radikalt i Louis Hjelmslevs glossematik hvor endog tegnet som teoretisk kategori opløses (Larsen 1993b).

Skønt den strukturalistiske strømning i det 20. århundrede nyformulerede interessen for semiotikken, mest i Europa og med stærk brug af dansk lingvistik, udgør den kun en vigtig men relativt kortvarig fase i semiotikkens historie. Vi vil i stedet fremhæve den europæiske paralleludvikling der foregik i tættere kontakt med traditionen gennem fænomenologi og gestaltteori (Husserl, Bühler, Merleau-Ponty, Ricœur o.a.) og den amerikanske tradition med udgangspunkt i Charles Sanders Peirces teoridannelse, forankret i logikken. Heri indgår henvisninger til sprog og også til sprogvidenskab og endog også til strukturel lingvistik, men ikke i nogen

kamp om magten. Fremtrædende lingvistiske repræsentanter her er f.eks. Roman Jakobson, Emile Benveniste og Viggo Brøndal (cf. Larsen 1986).

Det er i dette lys vi vil behandle to områder af gensidig interesse, men flere og andre kunne have været valgt: deiksis og kommunikation. Begge fokuserer på relationen mellem tegnsystemer – deiksis på tegnenes afgrænsning og lokalisering, kommunikation på de faktorer og betingelser der er involveret i deres udveksling; og begge fokuserer på relationen mellem tegnbrug og præ-semiotiske forudsætninger – deiksis på relationen til det erfaringsunivers hvori tegn forankres, kommunikation på relationen til det erfaringsunivers der er forudsætning for betydnings forståelighed. Begge disse aspekter omfatter de to almene problemstillinger: *tegn* og *repræsentation*, der er semiotikkens kerne, men som i den saussureske formæling af semiotik og lingvistik forsvandt til fordel for formelle definitioners monopol på begge dele.

DEIKSIS

Forsvindingen er dog ikke total. I begge ender af Hjelmslevs forfatterskab, *Principes de grammaire générale* (1928) og *Some Reflexions on Practice and Theory in Structural Semantics* (1961), såvel som i det posthume monstrem *Résumé of a Theory of Language* (1975) finder vi nogle i glossematisk sammenhæng højst forbløffende formuleringer. Hjelmslev slutter sit tidlige hovedværk med nogle tøvende og meget åbne overvejelser om pronominer, nogle af de deiktiske kerneelementer. Han har ingen funktionel definition på dem og har heller ikke *plads* til at udvikle den, men *begrænser* sig til fremstilling af selve problemet, hedder det let varieret flere gange; det hører *fremtiden* til – en klar demonstration af de deiktiske processers virkning i hans eget sprog (1928:328, 331, 332). Og han fastslår efter et strejftog i definitionshistorien at pronominet angiver selve grænsen for hans funktionelle definitionsprojekt, hvorfor “l’étude du pronom est la partie la plus urgente des études grammaticales. [...] Sans une solution sur ce point, la grammaire générale ne peut pas entrer en existence” (1928:331).³ I den sene artikel fra 1961 vedgår Hjelmslev (1961:63) at selv *efter* alle definitioner, analyser og hierarkiseringer ender definitioner i indefinable, og de ultimative indefinable er “simple behavior situations: ‘I am *here*’, ‘you are *there*’, etc., which in turn can only be made clear from the context of the situation”. Pronominer og andre deiktiske elementer har med ‘behavior situations’ mere end med immanente definitioner at gøre. I *Résumé* finder

han frem til at sådan er det også *før* hele den glossematiske musik stemmer i: den initiale dikotomi mellem tegn og ikke-tegn er sat af *erfaringen* før de analytiske procedurer tager over, ikke af en tegndefinition (1975:87, 135).

Pronominerne indgår således i en mere omfattende og principiel men marginaliseret problemstilling om *forholdet mellem tegn og forudsat erfaring*. Det er den som den fænomenologiske tradition knytter til hele diskussionen om livsverden eller *doxa*, Aristoteles' intuitive viden der ligger under al anden viden, og som ligger i Charles Sanders Peirces begreb om kollateral erfaring. Vi henviser nedenfor til denne problemstilling såvel i relation til deiksis som til kommunikation. Endvidere indgår pronominerne i problemstillingen, også den principiel og placeret på sidelinien, om et *ikke-analogt forhold mellem forskellige tegnsystemer eller subsystemer*, enten det er relationen mellem grammatikkens kategoriale afgrænsninger inden for ét system, som i Hjeltslevs tidlige værk, eller det er de tegn der udgør den situative kontekst, som i hans sene artikel. De semiotiske problemstillinger vi her drøfter, er således ikke udvendige i forhold til lingvistikken, men vokser ud af dens egne analyser.

I forbindelse med deiksis, som tidligere har været drøftet i dette tidsskrift (Poulsen 1975), vil der være en forskel i den indledende semiotiske og lingvistiske tilgang til selve problemstillingen. Lingvistikken tager udgangspunkt i de deiktiske *elementer* der er sprogligt specifikke, og undersøger deres forhold til artikulation af tid, rum og subjektivitet i sproget og åbner derigennem for sprogets kontekstualisering i sprogsystem og sprogbrug, ofte perspektiveret i diskursanalyse (se f.eks. nyere samleværker som Green (ed.) 1995, Jarvlla og Klien (eds.) 1982, Morel og Danon-Boileau (eds.) 1992, Schweizer (ed.) 1985). Semiotikken derimod vil tage udgangspunkt i nogle deiktiske *funktioner* som ikke er bundet til specifikke elementer i specifikke medier, men som ethvert tegnsystem skal kunne udføre med de mediespecifikke elementer det nu kan mønstre, eller sammen med andre tegnsystemer i den situation hvor sådanne systemer bruges sammen gennem hvad Roman Jakobson kalder intersemiotisk oversættelse, dvs. oversættelse mellem tegnsystemer (verbale, gestiske, proxemiske osv.) (Jakobson 1959:261, se senere).

Som Heinrich Koller gør opmærksom på (Koller 1958) udspringer deiksisbegrebet af et non-verbalt tegnsystem, dansen, hvorfra det blev overtaget af grammatikken. Det er i sig selv resultatet af en intersemiotisk oversættelse. Deiksis står i modsætning til mimesis, hvorigennem ting og

sagforhold repræsenteres gennem de dansendes gestik (følelser f.eks.). Deiksis udføres når der kun peges på ting der således angives at eksistere og ikke andet. Deiksis forankrer således tegnene i det reale univers hvori de fungerer, men samtidig skal disse tegn internt i tegnsystemet kunne skilles fra dem der udfører de mimetiske funktioner. Derfor forankrer deiksis også tegnene i forhold til tegnprocessen selv, men ikke til den repræsenterede betydning. I deiksis refererer mediet til sig selv, eventuelt gennem særlig ornamentik. Hos Plutarch udtrykkes denne dobbelthed klart i omtalen af dansen: deiksis eller "pointing, is something that does not copy the subject-matter, but actually shows it to us [...] If this is done with precision, so to say, and timing it resembles proper names in poetry when they are uttered with a measure of ornament and smoothness" (Plutarch 1961:281, 293). Den deiktiske funktion er den genstandsrelation der etableres i og med den tegnproces der er konstitutiv for genstandsrelationen. I langt de fleste tilfælde i den daglige tegnbrug fungerer forskellige mediespecifikke deiktiske elementer sammen for at udføre deiktiske funktioner, nogle gange med sproglig dominans, nogle gange med non-verbal dominans.

Siger vi kun *Se dér!*, vil *dér* være et sprogligt specifikt deiktisk element, men også imperativformen er et sådant element i dette bredere forankringsperspektiv, fordi den lokaliserer to subjekter i forhold til hinanden, akkurat som *jeg* og *du*. Herigennem etableres gennem tegnprocessen en genstandsrelation og en positionering af subjekter i forhold til hinanden, til genstand og til tegnproces. Men det er klart at disse elementer alene er utilstrækkelige i de fleste situationer. De fleste vil spørge *Hvor?* eller *Hvad?* og *Hvem skal se?* og dermed kræve brug af supplerende deiktiske elementer (en pegefinger mod subjektet og/eller objektet) eller af deskriptive sproglige elementer ("katten henne på hjørnet") med et nyt og mere præcist deiktisk element for subjektpositioneringen: *henne* i forhold til *dér* hvor de samtalende eller i hvert fald den talende befinder sig, og en bestemthedsform *-en*, der forankrer genstanden i en kendt, fælles situativ erfaring (den kat jeg regner med du kan se herfra hvor vi står og taler). Samtidig ser man også at de elementer hvormed sproget betoner den rumlige side af den deiktiske funktion ikke er særlig præcise, men ofte kræver at andre tegnsystemer inddrages. Det skyldes at sproget kun i ringe grad betoner den side af den deiktiske forankring der knytter sig til en kausal relation mellem tegn og objekt (røg som tegn for ild). På grund af deres arbitraritet betoner de sproglige tegn næsten alene relationen fra tegn til objekt (pegningen), men ikke relationen fra objekt til tegn (årsagsrelationen).

Men i et alment semiotisk perspektiv er begge dele sideordnede deiktiske funktioner, som bl.a. Charles Sanders Peirce anfører, der begge skal kunne varetages i en given situation hvor tegn bruges (Peirce 1931-1958: VIII, §368, n.23; Larsen 1991). Med hensyn til subjektforankringer er sproget heller ikke overvældende præcist, når det drejer sig om de tilstedeværende subjekter. Her er kropsytringer, påklædning, lugt, træk i skjorteærmet o.l. langt mere præcise deiktiske elementer. Men til gengæld er sproget uovertruffent til at angive relative subjektpositioner i forhold til tegnprocesser ved hjælp af pronominer (*jeg, du* osv.), selv om de visuelle mediers kamera-vinkler og zoom også er et præcist og effektivt deiktisk element i denne henseende. Derimod er sprogets tidsdeiksis mere raffinerede end andre tegnsystemers. Der er næppe noget andet tegnsystem der med samme differentiering kan nuancere absolut tid (*kl. 12, den 14. marts* osv.) og relativ tid (*om lidt, om kort tid, for lidt siden, i går*, verbale tempus- eller aspektformer osv.) og blande dem (*i går var det den 12. april*). Her træder sproget ofte andre tegnsystemer til hjælp, f.eks. når speaken i en film næsten er ene om at fastlægge relativ tid. Det er ikke svært at vise et billede af den 24. december, omend ikke i kraft af deiktisk men mimetisk præcision. Det er straks vanskeligere at visualisere *et øjeblik senere*. Tidsdeiksis er verbalsprogets særlige styrke i samarbejdet med andre tegnsystemers deiktiske elementer under den fælles intersemiotiske udførelse af deiktiske funktioner.

De tegnsystemer der under ét er virksomme i en bestemt situation skal, hver med deres mediespecifikke deiktiske elementer, forankre tegnprocessen i forhold til de subjekter der er involveret i processen, det univers den foregår i og i forhold til processen selv. En semiotisk analyse er derfor mindre interesseret i, men ikke uinteressert i, hvorledes enkelte tegnsystemers deiktiske elementer er opbygget og indgår i de respektive systemer. Den er langt mere optaget af hvorledes de deiktiske funktioner udføres, hvilke elementer fra forskellige medier der virker sammen om denne udførelse, og hvorfor de kan eller skal gøre det for at opfylde selve funktionen: under ét at afgrænse et fælles sted, hvor tegn, objekt og tegnbrugere lokaliseres i forhold til hinanden, således at nogle elementer i en given situation kan blive til tegn, der gennem repræsentation får en betydning der kan opfattes og udveksles. Om de vigtigste tegn er sproglige eller ej, om de er sprogligt domineret eller ej, er i dette perspektiv principielt lige meget. Det er kun konkret relevant i den givne situation (f.eks. i en by, se Larsen 1991, Johansen og Larsen 1994:kap. 1 og 6).

Man kan under inspiration fra Karl Bühlers *Sprachtheorie* (1934) (se Larsen 1989, 1993b), der tilhører den alternative og Saussure-kritiske europæiske tradition af fænomenologisk observans, skelne mellem tre grundlæggende deiktiske funktioner, som *skal* udføres af de tegnsystemer der under ét er virksomme i en intersemiotisk proces for at elementer bliver til brugbare tegn:

1) Med de deiktiske elementer hvormed vi udfører den *reale deiktiske funktion*, afgrænser vi et fælles materielt univers for tegn, objekt og tegnbrugere. Det sker med elementer som øjekast, bid, berøring, vejskilte, pegefingre, ord som *dér* o.l. Bühler taler om at sådanne elementer etablerer *kontakt*. Disse betegnerelementer afgrænser hvad der eksisterer for os i tid og rum, *dér* hvor vi selv som tegnbrugere er til stede. Et *kontaktunivers* for fælleserfaring og fælles deltagelse i tegnprocessen.

2) Med de deiktiske elementer hvormed vi udfører den *diskursive deiktiske funktion*, afgrænser vi et fælles og genkendeligt og identificerbart univers i forhold til tid og sted for tegnprocessen, så det ikke blot bliver set som eksisterende slet og ret, men som "vores". Ved udførelsen af denne funktion afgrænser vi hvad vi kan genkende i henhold til tidligere erfaring, dvs. i forhold til noget der allerede er blevet til tegn for os. Sproglige elementer der spiller en rolle her er bestemtidsbøjninger og tidsbøjninger i forhold til udsigelsesøjeblikket, vendinger som "se længere fremme i teksten", "se ovenfor" o.l. eller rim og citater. Men også visuelle gentagelser, henvisninger (ikke nødvendigvis verbale) til vaner som man "plejer at gøre", en sansseassociation o.l. manifesterer denne funktion. Med sådanne elementer gør vi tidligere producerede eller erfarede tegn til forudsætninger for dem vi producerer eller perciperer nu og skaber sammenhæng i vores erfaringsverden. Uden udførelse af denne deiktiske funktion skulle hver betydningsproces starte forfra, men vi er allerede integreret i et univers af akkumuleret betydning. Denne deiktiske funktion gør at vi kan placere os i forhold til den.

3) Med de deiktiske elementer hvormed vi udfører den *ideale deiktiske funktion*, afgrænser vi alternative eller supplerende universer der fungerer side om side på samme tid. Med et polisk blink som kropsligt deiktisk element angiver vi over for modtageren at vi siger noget ironisk, samtidig med at vi er i et reelt univers hvor blinket slet og ret eksisterer som bevægelse af øjenregionen og kan genkendes. Med en model af et hus kan vi tale

om en fremtidig bolig vi ikke har. Med ord som 'måske' eller 'hvis' kan vi angive alternative muligheder til den virkelighed vi kender, og hvor vi véd at vi faktisk står og taler. Og med 'ikke' kan vi tale om noget, der ikke tilhører det givne diskursive univers eller måske slet ikke findes overhovedet, samtidig med at vi er til stede i et andet univers. Elementer der varetager denne funktion vil næppe kunne placeres i et grammatisk system som ren-livede lingvistiske deiksis, men ikke desto mindre udfører de deiktiske funktioner i en samlet situationsbundet tegnproces.

Alle tegnprocesser skal udføre disse funktioner for at kunne frembringe betydning, og stærke tegnsystemer besidder mange og fleksible elementer til at udføre dem. Men i de fleste tilfælde virker tegnsystemerne sammen om at gøre det, snart med vægt på ét systems elementer, snart på et andet. Kan vi ikke i og med en tegnproces afgrænse det reale univers hvori vi er til stede mens vi bruger tegn, kan vi ikke med tegn henvise til tidligere tegnprocesser og dermed til sammenhænge, og kan vi ikke skelne fiktive eller fraværende universer fra reale og nærværende, kommer tegnprocessen aldrig længere end til netop at drøfte disse forhold, der udgør betydningsdannelsens forudsætninger. Og hér er måske sprogtegnes største styrke: deres raffinerede selvrefleksivitet. Med dem kan man henvise til betingelserne for selve tegnprocesserne, såvel verbale som non-verbale og deres indbyrdes sammenhæng.

Lad os slutte denne del med et lille eksempel fra den intersemiotiske og pædagogiske hverdag (se Larsen 1990). De fleste forældre har sikkert prøvet at synge denne fingersang med deres børn: *Tommelfinger, tommelfinger, hvor er du?* Sangen er en blanding af ord og gestik, en intersemiotisk proces. Man begynder med en knyttet hånd strakt lidt ud foran sig og skal helst være flere, i en kreds så man kan se hinanden. Så synger man et vers for hver finger, begyndende med tommelen, siger fingerens navn samtidig med et hånden rystes i takt. Så fortsætter teksten: *Hér er jeg, hér er jeg, go'da', go'da', go'da'.* Ud af den knyttede hånd, der hele tiden rystes i takt, kommer samtidig med ordene den finger der tales til. Til sidst er alle fingrene blevet spurgt, og man ender med at spørge hele hånden hvor den er, og vifter til sidst med den udstrakt i luften.

Er man tilskuer til sanglegen, kan man jo sagtens være med i begyndelsen med tommelen. Fem på hver hånd har jo nogle af os. Men man er alligevel på grænsen af det kontaktunivers, som afgrænses af selve kredsen som det primære spatiale deiktiske element der udfører den reale deiksis funk-

tion. Den angiver det fælles rum for de semiotiske udfoldelser. Det gør selvfølgelig også børnenes udråb: *Du kan sætte dig dér*. Når de kommer til langemand, griner de små indforstået til hinanden og til de voksne med skrøbelig normovertrædelsesbevidsthed: *skråt-op-finger, hvor er du?* En halvt officiel forudforstået fællesbetydning for børn og voksne – med fnisen, sideblikke og ekstra kraftigt lydniveau som deiktiske elementer udføres den diskursive deiksisfunktion ved at henvise til genkendelige og allerede etablerede tegnuniverser. Eventuelt understøttet verbalt: *Har du set min skråt-op-finger?* Når vi kommer til de to sidste fingre, ringfinger og lillefinger, har alle svært ved den motoriske side af sagen, men ingen kan træde ud af det fælles kontaktunivers uden at ødelægge legen. Og alle, børn som voksne, ånder lettet op når vi kommer til hele hånden – tommelfingeren og alle fingre, her kan alle være med. Vi vifter vildt og skråler højt. Kontaktuniverset er virkelig blevet fælles og fælles forudsætning for betydningsdannelsen. Der er sket en forening af krop og rum, der med nødvendighed inddrager kropslig erfaring som forudsætning for betydningsdannelsen.

Hver deltager orienterer sig mod et muligt omgivende rum med spørgsmålet *hvor er?* Og alle reale deiksiselementer fra kropslige til verbale bidrager i intersemiotisk harmoni til at præcisere det rum vi er tilstede i. Det sker i dialogform, dels ved at der jo er flere til stede, dels ved spørgeformen. Men dialogen er først og fremmest kropslig – du'et i sangteksten er en del af min krop, en finger, som via gentagelsen bliver en helhed, hånden, der kommer til at repræsentere hele kroppen og det syngende subjekt, der til sidst skråler *Hér er jeg!* Og her kommer de verbale relative subjektdeiksis ind som helt centrale: den samme krop er snart som helhed det subjekt der spørger, og som del, nemlig som en finger eller en hånd, et subjekt der svarer. Kroppen selv mestrer gennem sproget at indøve en subjektivkonstituerende dialog. Her er selve gentagelsen, i ord og gestik, som diskursiv deiksisfunktion vigtig: det er gentagelsen der viser tilbage og integrerer hvert nyt led i en sammenhæng som forudsætning for den følgende del af sanglegen.

I en ren sproglig analyse er det en nøgen gentagelse af en formel struktur, for en semiotisk analyse er det en ekspansiv integration via intersemiotiske processer der konstituerer et subjekt. Det er derfor det er vigtigt det sker i et reelt og præcist kontaktunivers hvor andre er tilstede, således at en intersubjektiv anerkendelse af de tilstedeværende som subjekter i et fælles rum, selv af den voksne gæst, kan finde sted. Og mere end det: når snart personen siger *jeg*, snart fingeren siger *jeg*, og den selvsamme mund der

taler, så er der tale om et spring mellem to universer: det reale hvor jeg er i med alle dets tegn, herunder fingrene, og et forestillet hvor jeg leger jeg er en finger uden at blive en finger. Sproget klarer springet fordi pronominer kan klare denne vekslen og bruge *jeg* begge gange, men sproget kan ikke klare at skelne: her skal der f.eks. lydligt ideale deiksis til (forskelligt tonefald for mig selv og for min finger), eller gestiske (jeg vifter ekstra kraftigt med hånden for at markere at nu er det *dén* der siger jeg og ikke hele personen) eller kollektive rolleskift (børnene er på skift en finger der svarer, mens alle er dem der spørger). Det der først og fremmest sker, er at kroppen bliver til tegn for intersubjektivt bindende subjektivitet – under samtidig afgrænsning af et fælles realt, et diskursivt og et idealt univers, og således at selve samværet er en konkret erfaring der er forudsætning for at forstå hvad der menes med kropslig subjektivitet. Og det skal vi have en erfaring om hvis vi skal bruge sproglige og andre tegn, men den erfaring kan ikke skabes med sprog alene.

OVERSÆTTELSE OG TEGNSTRUKTUR

Deiksis er et vigtigt element i det spørgsmål der har optaget både semiotikken og sprogvidenskaben fra deres begyndelse: hvorledes kan tegn, sproglige som ikke-sproglige, overhovedet betyde? Lad os i den fortsatte analyse igen tage udgangspunkt hos en af det 20. århundredes mest betydelige lingvister, Roman Jakobson. I artiklen *On Linguistic Aspects of Translation* (1959) farer Jakobson i blækhuset med et, ilde betænkt, angreb på Bertrand Russells artikel "Logical Positivism" (1950/1956). Jakobson kridter banen op på følgende vis:

According to Bertrand Russell, "no one can understand the word *cheese* unless he has a nonlinguistic acquaintance with cheese." If, however, we follow Russell's fundamental precept and place our "emphasis upon the linguistic aspects of traditional philosophical problems," then we are obliged to state that no one can understand the word *cheese* unless he has an acquaintance with the lexical meaning assigned to this word in the lexical code of English. Any representative of a cheese-less culinary culture will understand the English word *cheese* if he is aware that in this language it means 'food made of pressed curds' and if he has at least a linguistic acquaintance with *curds*. We never consumed ambrosia or nectar and have only a linguistic acquaintance with the words *ambrosia*, *nectar*, and *gods* – the name of their mythical users; nonetheless, we understand these words and know in what contexts each of them may be used. The meaning of [...]

any word phrase whatsoever is definitely a linguistic or – to be more precise and less narrow – a semiotic fact. The meaning of the word ‘cheese’ cannot be inferred from a non-linguistic acquaintance with cheddar or with camembert without the assistance of the verbal code. An array of linguistic signs is needed to introduce an unfamiliar word. Mere pointing will not teach us whether *cheese* is the name of the given specimen, or of any box of camembert, or of camembert in general, or of any cheese, any milk product, any food, any refreshment, or perhaps any box irrespective of contents. Finally, does a word simply name the thing in question, or does it imply a meaning such as offering, sale, prohibition, or malediction?

(Jakobson 1971:260)

Her er ingen plads for påvisningen af Jakobsons uretfærdighed over for eller misforståelse af Russell, læseren må tro os eller selv opsøge Russells artikel. Jakobsons egen opfattelse synes også særdeles tvetydig. Hvis han blot mener at forståelsen af leksikalske størrelses betydning *også* indbefatter en viden om deres paradigmatiske forbindelser til andre størrelser, så er der ingen grund til debat. Mener han derimod at et sådant kendskab ikke alene er en nødvendig, men også en tilstrækkelig betingelse for betydning, så vil vi hævde at hans opfattelse er forkert. Når der er grund til at antage at Jakobson snarere har søgt en polemisk platform for sin artikel end for alvor forsvaret muligheden af en immanent beskrivelse af sproglig betydning beror det på, at Jakobson fortsætter artiklen med at antage Charles Sanders Peirces synspunkt at betydning er fortolkning i form af oversættelse. Og Jakobson fortsætter med at skelne mellem tre typer af oversættelse:

- 1) Intralingvistisk oversættelse eller *parafrase* (rewording): en fortolkning af sprogtegn ved hjælp af andre sprogtegn inden for det samme sprog.
- 2) Interlingvistisk oversættelse eller oversættelse som ordet almindeligvis forstås: en fortolkning af sprogtegn i ét sprog ved hjælp af sprogtegn fra et andet sprog.
- 3) Intersemiotisk oversættelse eller transmutation: en fortolkning af sprogtegn ved hjælp af ikke-verbale tegn (Jakobson 1971:261)

Ingen af denne artikels forfattere er passionerede ostespisere, så for at kontrollere Jakobsons påstande om betydningen af ordet *ost* vender vi os til vores skatkammer af viden og visdom, *Salmonsens Konversationsleksikon*. Her lyder de første linier af den lange og informative artikel om ost således:

Ost er et Produkt af Mælk og er et ret vigtigt Næringsmiddel. Fremstillingen sker enten derved, at Mælkens Kasein udfældes ved Syre, ell. Kaseinet spaltes ved Tilsætningen af Løbe i en let opløselig Del, som forbliver opløst i Vallen, og en uopløselig Del, O s t e s t o f f e t, der udgør omtr. 75% af Mælkens Æggehvideoffer. Begge Metoder anvendes til Fremstilling af mange forsk. Slags O. [...]

(Salmonsens 1924:XVIII, 657)

Dette er et smukt eksempel på intralingvistisk oversættelse i form af en indledning til en encyklopædisk forklaring af, hvilke fænomener sprogtegnet *ost* anvendes til at betegne. Imidlertid forekommer det os tvivlsomt at denne beskrivelse i sig selv ville være tilstrækkelig til at angive ordets betydning, såfremt flere af de sprogtegn der anvendes til oversættelsen ikke selv knyttes sammen med ikke-sproglige tegn. Det hjælper ingen fra en osteløs kulinarisk kultur at få at vide at ost er fremstillet af ostestof udfældet fra mælk ved tilsætningen af syre eller løbe, hvis de ikke ved hvad mælk er, eller at den kan bruges til andet end amning, for der findes jo ingen menneskelig kultur der ikke ved hvad modernælk er. I en vis forstand er heller ikke vi blevet meget klogere end vi var i forvejen, for vi har jo, trods alt, en praktisk viden om og en praktisk anvendelig definition af ost, og det der med kasein, syre, løbe og æggehvideoffer – tjaa, vi er humanister.

Ovenstående skulle godtgøre to ting: 1) at forståelse af sprogtegnets betydning er forbundet med en viden om deres anvendelse, og viden om anvendelsen forudsætter et ikke-sprogligt kendskab til de fænomener som sprogtegnet, eller hellere den sproglige ytring i sin helhed, anvendes om. Det er dette kendskab Peirce benævner kollateral erfaring og anser som en nødvendig forudsætning for at tegn kan betyde noget. 2) Tegn kan anvendes og forstås på flere niveauer og i flere kontekster. Mejeristen og gastronomen taler begge om ost, og i en vis forstand om samme fænomen; men typisk taler de om og beskæftiger sig med det på forskellige tidpunkter i dens vej fra yver til gane – ost er, når alt kommer til alt, manipuleret, hængemt og fejladresseret modernælk. Afhængigt af konteksten, dvs. anvendelsen og referencen (tegnets ekstension), realiseres forskellige dele af sprogtegnets betydningspotentialer (dets intension).

Men hvad med *nektar* og *ambrosia*? Det har, med garanti, ingen af os smagt, og alligevel bruger vi ordene ubekymret, når vi roser værtinden ved at sige: En middag for guder, ren nektar, ren ambrosia! Men faktisk ved vi en del om disse gode sager. Vi ved at de er de græske guders drikke og mad, vi ved at indtagelsen af dem sikrer udødelighed, og vi ved at anvendelsen af

ambrosia vil forhindre ligs forrådnelse, og vi ved at lugten af ambrosia er så dejlig at den får bugt med alle ilde lugte. Og hvis vi ikke ved dette, så ved vi i hvert fald at det er gudeføde af en overjordisk velsmag. Og for os er føde og velsmag ikke kun sproglige tegn, de fylder vore maver og kildrer vore smagsløg og vore næser; de er sansebare fænomener som vi til stadighed er i kontakt med.

Det er derfor den nutidige, Peirce-inspirerede semiotiks synspunkt: 1) at intra- og interlingvistisk oversættelse, og dvs. fortolkning af sproglige ytringer, kun er mulig ved i sidste ende, bevidst eller ubevidst, at rekurrere til intersemiotisk oversættelse, og, som nævnt i indledningen, at lingvistikken derfor er en del af semiotikken (cf. omtalen af skellet mellem ikoniske, indeksikalske og symbolske tegn nedenfor samt artiklens slutning).

Men, kunne man indvende, løser hævdelser af den intersemiotiske oversættelses nødvendighed for dannelse af betydning, dvs. sammenknytningen af sprogtegn med forestillinger og erfaringer, overhovedet nogen problemer? Er vi alligevel ikke stadig lukket inde, om ikke i sprogets fængsel, så i tegnenes, og dermed afskåret fra virkeligheden? Svaret på denne indvending er, ifølge vores opfattelse, at det både er en stor forfængelighed og fejlagtigt at tro at vi har en uformidlet tilgang til virkeligheden, i den forstand at vi kan opfatte og forstå den uafhængigt af vore sanser og vores psyke, uafhængigt af vores sanseapparat og centralnervesystem. Der findes ingen perception uden betydning, som Karl Bühler sagde (se også Johansen 1993b). Vi kan forbedre vores perception ved kunstige sensorer (fra briller til astronomiske teleskoper), vi kan skabe energi og midler til at nå ud eller ned hvor det før var umuligt at komme, og vi kan endda forbedre vores praktiske intelligens gennem elektronisk tankesimulering; men vi kan ikke møde verden kropsligt og mentalt nøgne. I denne forstand er vi i sidste instans bundet til vore erfaringer og til disses kropslige forudsætninger. Disse må etableres, som antydnet ovenfor i tommelfingersangen, som semiotiske forudsætninger.

Dette er en af grundene til at semiotikken, både i den amerikanske og i den europæiske tradition ved siden af Saussure-traditionen, aktuelt anskues tegnet som en treleddet størrelse, snarere end som en toleddet. I stedet for som Saussure og hans efterfølgere at se tegnet som en forening af et udtryk og et indhold, definerer den amerikanske semiotiker Charles Sanders Peirce (1839-1914) det som forbindelsen mellem et tegn, dvs. udtrykket, et objekt og en interpretant (se bibliografien, hvor en række af hans skrifter er anført). Diagrammatisk kan tegnrelationen fremstilles således:

FIGUR 1

Tegnet gives den klassiske definition, *aliquid stat pro aliquo* (noget står for noget (andet)); altså et ytret tegn bliver tegn i kraft af at henvise til et objekt. Naturligvis har man i de enkelte semiotiske systemer tegn der kun refererer i sammenhæng med andre tegn, tegnet *og* refererer sammen med andre tegn som f. eks. *Per* og *Poul skal komme* i modsætning til *Per* eller *Poul skal komme*. Dette betyder at givne semiotikker, som f.eks. naturlige sprog, meget vel kan være karakteriseret ved systematisk intern differentiering, men at denne i sidste instans analyseres i forhold til tegnenes henvisningsfunktion. Og det forhold at forskellige tegnsystemer har forskellige måder at henvise til og opdele verden på, er *ikke* et bevis for at de kan studeres uafhængigt af deres referentielle funktion; men snarere det omvendte, for hvordan skulle man vide at forskellige syntaktiske former og semantiske artikulationer betød det samme, hvis man ikke vidste at de anvendtes og refererede på samme vis?

I første omgang opfattes tegnets objekt ontologisk neutralt, dvs. det kan være såvel noget konkret foreliggende, en genstand eller et sagforhold i omverdenen, som noget blot forestillet som eksempelvis et fiktionsunivers. Imidlertid er det vores opfattelse, at den uendelighed af forskellige mentale universer, det er muligt at konstruere i sidste instans forudsætter erfaringen af en materiel omverden.

Ifølge Peirce er det imidlertid nødvendigt at skelne mellem objektet som det foreligger gennem og i kraft af tegnet, og som det foreligger uafhængigt af det individuelle tegn. Et fotografi kan f.eks. være retoucheret og under alle omstændigheder er det taget fra en bestemt vinkel, ved et bestemt lys, osv. Objektet som det foreligger i kraft af tegnet kaldes det umiddelbare objekt, medens objektet uafhængigt af det enkelte tegn, objektet som en stadig kilde til nye tegn, kaldes det dynamiske objekt. Vi kender kun det dynamiske objekt gennem det umiddelbare, men det er ofte muligt at aflokke det dynamiske objekt stadig nye umiddelbare objekter; videnskab

er det institutionaliserede og systematiske forsøg på at gøre dette, for når det hævdes at vi har erhvervet ny viden om dette eller hint, så betyder det at vi har fået forskningsobjektet til at frembringe nye umiddelbare objekter.

Men hvordan ved vi at det givne tegn rent faktisk er forbundet med et givet objekt, at det er tegn for dette og ikke for hint objekt? Det gør vi i kraft af tegnets tredje led, interpretanten. Interpretanten er på én gang en hypotese om at et givet tegn er forbundet med et givent objekt og en oversættelse af tegnet til et andet tegn – eller til en følelse, en reaktion eller en adfærdsdisposition, dvs. en vane. Interpretanten formidler, knytter forbindelsen mellem, tegn og objekt gennem en hypotese om at tegnet kan oversættes til et nyt tegn (eller følelse, handling eller vane), der er knyttet til objektet på samme eller lignende måde som tegnet er det. Viser trafiklyset rødt, er det en talehandling der beordrer trafikanten at standse (et tegns objekt behøver således ikke at være en genstand, det kan også være en beordret fremtidig tilstand). Bringer trafikanten bilen til stop ved at trykke på bremsen, så har han oversat tegnet, lysets røde farve, til en handling der er i overensstemmelse med tegnets objekt.

Når det siges at interpretanten er en hypotese om forbindelsen mellem tegn og objekt, kan det måske synes søgt i forbindelse med trafiklysets røde farve, for den betyder jo stop. Ja, men selv her vil der være tilfælde hvor vi ville fortolke den anderledes. Hvis f.eks. alle fire sider i et trafiklys lyste rødt konstant i et befærdet kryds, så ville vi sige: Vi ved at rødt lys betyder stop, men vi ved også at trafiklys alternerer mellem rødt, grønt og gult, og vi ser ingen tegn på grunde til totalt at stoppe trafikken i dette kryds, derfor antager vi en fejl ved lyset. Et sådant tilfælde er en af grundene til at Peirce skelner mellem den umiddelbare og den dynamiske interpretant. Den umiddelbare interpretant er den interpretant som tegnet selv indicerer, medens den dynamiske interpretant er den rent faktiske tolkning af tegnet som finder sted i en given situation, den kontekstbundne fortolkning. På baggrund af den givne kontekst vælger trafikanterne at suspendere tegnets umiddelbare interpretant, rød farve = stop, de vælger i stedet *trafiklys ude af funktion*.

Den umiddelbare interpretant er således den eller de interpretant(er) der normalt, dvs. ifølge norm og vane, er knyttet til tegnet, medens den dynamiske er den faktisk valgte. Meget ofte vil den dynamiske interpretant derfor fremgå af et valg mellem flere umiddelbare interpretanter der fremsstår som mulige betydninger. Dette er eksempelvis meget ofte tilfældet

hvad angår lingvistiske tegn, fordi de er flertydige (polysemiske), derfor afgør konteksten hvilken betydning der vælges som den mest sandsynlige.

Den dynamiske interpretant er det objektive indhold af den faktiske foretagne fortolkning; men den har, som ovenfor anført, selv karakter af en hypotese, nemlig at tegnet er tegn for, dvs. forbundet med, et givet objekt. Er givne rygmerter symptomer forårsaget af myoser eller noget andet og måske alvorligere? For at afgøre sådanne spørgsmål foretages en række undersøgelser. Patientens rapport om sit eget befindende sammenholdes med resultatet af en række prøver i et forsøg på at forbinde tegn og objekt, her symptom og sygdom. Betydnings-fortolkningsprocessen, semiosis, kan principielt fortsætte uden ende, selv om der oftest vil være praktiske omstændigheder der sætter punktum for den. Hvis rygmerterne forsvinder af sig selv eller efter en kur, vil undersøgelsen af praktiske og økonomiske grunde i de fleste tilfælde ophøre, medens studiet af symptomatologi i almindelighed naturligvis fortsætter (i antikkens græske kultur hed symptomatologi *semiotik*, dvs. læren om sygdomstegnene, og den er en af semiotikkens ældste forudsætninger). Tegnbegrebet kan ifølge det foregående specificeres i følgende diagram:

FIGUR 2

Som modellen fremstår, forudsættes det at det umiddelbare objekt faktisk er knyttet til et aspekt af det dynamiske, og det forudsættes at den dynamiske interpretant er fremgået gennem en udvælgelse mellem et sæt mulige interpretanter (de umiddelbare). Begge forudsætninger kan mangle. For det første kan en given fortolkning tilskrive tegnet et objekt det de facto ikke er forbundet med (insekter der tager kamæleonen for en del af blad-hanget, slipper ikke levende fra det). For det andet kan tegnet kræve en tolkning der ikke kan bygge på aktiveringen af et sæt af i forvejen forelig-

1. *Introduction*

2. *Background*

3. *Methods*

4. *Results*

5. *Conclusion*

6. *References*

7. *Appendix*

8. *Supplementary Materials*

9. *Tables*

10. *Figures*

11. *References*

12. *Appendix*

13. *Supplementary Materials*

14. *Tables*

15. *Figures*

16. *References*

17. *Appendix*

18. *Supplementary Materials*

19. *Tables*

20. *Figures*

21. *References*

22. *Appendix*

23. *Supplementary Materials*

24. *Tables*

25. *Figures*

26. *References*

27. *Appendix*

28. *Supplementary Materials*

29. *Tables*

30. *Figures*

31. *References*

32. *Appendix*

33. *Supplementary Materials*

34. *Tables*

35. *Figures*

36. *References*

37. *Appendix*

38. *Supplementary Materials*

39. *Tables*

40. *Figures*

41. *References*

42. *Appendix*

43. *Supplementary Materials*

44. *Tables*

45. *Figures*

46. *References*

47. *Appendix*

48. *Supplementary Materials*

49. *Tables*

50. *Figures*

51. *References*

52. *Appendix*

53. *Supplementary Materials*

54. *Tables*

55. *Figures*

56. *References*

57. *Appendix*

58. *Supplementary Materials*

59. *Tables*

60. *Figures*

61. *References*

62. *Appendix*

63. *Supplementary Materials*

64. *Tables*

65. *Figures*

66. *References*

67. *Appendix*

68. *Supplementary Materials*

69. *Tables*

70. *Figures*

71. *References*

72. *Appendix*

73. *Supplementary Materials*

74. *Tables*

75. *Figures*

76. *References*

77. *Appendix*

78. *Supplementary Materials*

79. *Tables*

80. *Figures*

81. *References*

82. *Appendix*

83. *Supplementary Materials*

84. *Tables*

85. *Figures*

86. *References*

87. *Appendix*

88. *Supplementary Materials*

89. *Tables*

90. *Figures*

91. *References*

92. *Appendix*

93. *Supplementary Materials*

94. *Tables*

95. *Figures*

96. *References*

97. *Appendix*

98. *Supplementary Materials*

99. *Tables*

100. *Figures*

101. *References*

102. *Appendix*

103. *Supplementary Materials*

104. *Tables*

105. *Figures*

106. *References*

107. *Appendix*

108. *Supplementary Materials*

109. *Tables*

110. *Figures*

111. *References*

112. *Appendix*

113. *Supplementary Materials*

114. *Tables*

115. *Figures*

116. *References*

117. *Appendix*

118. *Supplementary Materials*

119. *Tables*

120. *Figures*

121. *References*

122. *Appendix*

123. *Supplementary Materials*

124. *Tables*

125. *Figures*

126. *References*

127. *Appendix*

128. *Supplementary Materials*

129. *Tables*

130. *Figures*

131. *References*

132. *Appendix*

133. *Supplementary Materials*

134. *Tables*

135. *Figures*

136. *References*

137. *Appendix*

138. *Supplementary Materials*

139. *Tables*

140. *Figures*

141. *References*

142. *Appendix*

143. *Supplementary Materials*

144. *Tables*

145. *Figures*

146. *References*

147. *Appendix*

148. *Supplementary Materials*

149. *Tables*

150. *Figures*

151. *References*

152. *Appendix*

153. *Supplementary Materials*

154. *Tables*

155. *Figures*

156. *References*

157. *Appendix*

158. *Supplementary Materials*

159. *Tables*

160. *Figures*

161. *References*

162. *Appendix*

163. *Supplementary Materials*

164. *Tables*

165. *Figures*

166. *References*

167. *Appendix*

168. *Supplementary Materials*

169. *Tables*

170. *Figures*

171. *References*

172. *Appendix*

173. *Supplementary Materials*

174. *Tables*

175. *Figures*

176. *References*

177. *Appendix*

178. *Supplementary Materials*

179. *Tables*

180. *Figures*

181. *References*

182. *Appendix*

183. *Supplementary Materials*

184. *Tables*

185. *Figures*

186. *References*

187. *Appendix*

188. *Supplementary Materials*

189. *Tables*

190. *Figures*

191. *References*

192. *Appendix*

193. *Supplementary Materials*

194. *Tables*

195. *Figures*

196. *References*

197. *Appendix*

198. *Supplementary Materials*

199. *Tables*

200. *Figures*

201. *References*

202. *Appendix*

203. *Supplementary Materials*

204. *Tables*

205. *Figures*

206. *References*

207. *Appendix*

208. *Supplementary Materials*

209. *Tables*

210. *Figures*

211. *References*

212. *Appendix*

213. *Supplementary Materials*

214. *Tables*

215. *Figures*

216. *References*

217. *Appendix*

218. *Supplementary Materials*

219. *Tables*

220. *Figures*

221. *References*

222. *Appendix*

223. *Supplementary Materials*

224. *Tables*

225. *Figures*

226. *References*

227. *Appendix*

228. *Supplementary Materials*

229. *Tables*

230. *Figures*

231. *References*

232. *Appendix*

233. *Supplementary Materials*

234. *Tables*

235. *Figures*

236. *References*

237. *Appendix*

238. *Supplementary Materials*

239. *Tables*

240. *Figures*

241. *References*

242. *Appendix*

243. *Supplementary Materials*

244. *Tables*

245. *Figures*

246. *References*

247. *Appendix*

248. *Supplementary Materials*

249. *Tables*

250. *Figures*

251. *References*

252. *Appendix*

253. *Supplementary Materials*

254. *Tables*

255. *Figures*

256. *References*

257. *Appendix*

258. *Supplementary Materials*

259. *Tables*

260. *Figures*

261. *References*

262. *Appendix*

263. *Supplementary Materials*

264. *Tables*

265. *Figures*

266. *References*

267.

Indtil nu har der imidlertid ikke været taget hensyn til at tegn kan foreligge på forskellig vis. De kan først og fremmest enten anvendes som kommunikationsmidler eller de kan foreligge som bærere af information uden at være rettet til en kommunikationspartner. De røgmasser piloten opdager ved at flyve hen over skovene er ganske sikre tegn på skovbrand; men de siger det ikke. Pilotens melding tilbage til brandvæsnet: *Stor skovbrand under udvikling*, er derimod rettet til nogen og udtrykt ved hjælp af en bestemt semiotik, et naturligt sprog. Der er således ikke én, men to kilder til produktion af tegn, objektet og den der ytrer sig, taleren. Derfor bliver det nødvendigt at supplere ovennævnte diagram med endnu en dimension. Herved fremkommer den såkaldte semiotiske pyramide:

Figur 3

The diagram illustrates the semiotic triangle with the following components and connections:

- Top Node:** tegn (sign)
- Bottom-Left Node:** objekt (object)
- Bottom-Right Node:** referent (referent)
- Left Side (Signifier):** A circle containing the words "umiddelbart" (immediate) and "dynamisk" (dynamic), overlapping with the "objekt" node.
- Right Side (Signified):** A circle containing the words "umiddelbar" (immediate) and "dynamisk" (dynamic), overlapping with the "referent" node.
- Interpretant:** Two circles labeled "interpretant" are positioned on the far left and far right, each overlapping with its respective signifier/signified circle.
- Central Node:** afsender (sender) at the bottom, connected to all other nodes.
- Other Nodes:** modtager (receiver) at the top right, and forfatter (author) at the top right, overlapping with the "modtager" node.

Connections (lines) are drawn between the following pairs of nodes:

- tegn and objekt
- tegn and referent
- tegn and afsender
- objekt and referent
- objekt and afsender
- referent and afsender
- objekt and modtager
- referent and modtager
- objekt and forfatter
- referent and forfatter
- objekt and afsender
- referent and afsender
- objekt and modtager
- referent and modtager
- objekt and forfatter
- referent and forfatter

I eksemplet med skovbranden tolker piloten røgmasserne som et, meget sikkert, tegn på brand. Han perciperer røgen, dvs. han danner, uden selv at kontrollere processen, et billede af røgen i sin bevidsthed (de materielle processer der fører hertil kan neurovidenskaben give en idé om), dvs. at han selv er tegn for det objekt han antager befinder sig uden for ham selv i omverdenen. Piloten kunne imidlertid også lide af en hallucination, dvs. at der i hans bevidsthed dannes et tegn der for ham, men ikke for andre, har realitetskarakter. Dette betyder i begge tilfælde at hvad denne type semiosis, den informationelle, angår, så bliver subjektet selv tegn for objektet. Dette kan måske lyde fremmed; men ved eftertanke er det ikke så underligt, for da vi processerer og repræsenterer omverdenen bevidst og ubevidst, så er vi også selv tegn for den. Vi kan således se de to trekanter på pyramidens grundplan som to semiotiske processer, to semiosisser, der hver især består af tegn (subjektet, nemlig henholdsvis taler og fortolker), objekt og interpretant.

I det øjeblik piloten melder over radioen at han har observeret en skovbrand, så repræsenterer han sit tegn for skovbranden, sit billede af den, i et andet tegnsystem, et såkaldt symbolsk tegnsystem, nemlig i et naturligt sprog, for at meddele andre sin viden. Den semiosis, der finder sted mellem taler og fortolker med tegnet som medium, kalder vi den kommunikative semiosis. I denne semiosis repræsenterer taleren objektet for fortolkeren via tegnet, dvs. som objektet er kilden i den informationelle semiosis, er taleren det i den kommunikative.

Fortolkeren i den anden ende af radiokontakten ser ikke skovbranden, men får besked om den via talerens sproglige ytring. Han kan vælge at stole på taleren, eller han kan vælge at søge yderligere oplysning, evt. ved selv at tage afsted og ved selvsyn stifte bekendtskab med røgmasserne. Såfremt fortolkeren ingen mulighed har for at opnå personligt kendskab til objektet, altså til at bringe sig i fysisk relation til det, kan han lede efter andre kilder til viden om samme fænomen, andre rapporter, målinger, osv.

I dialoger om det nærværende har begge dialogpartnere imidlertid en dobbelt tilgang til objektet, dels kan de begge percipere det, altså blive tegn for det, dels kan de kommunikere, typisk tale, om det, dvs. de kan beskrive deres perceptioner af objektet for hinanden. Der er derfor en rent metodologisk grund til privilegeringen af ansigt-til-ansigt-kommunikation, ikke alene lærer vi fra først af at kommunikere i dialogen med andre, men ofte er det også nødvendigt at være fælles om objektet eller om ikke-sproglige modeller af det for at kunne forstå hinanden. Det er derfor udførelsen af

den reale deiksisfunktion er afgørende for semiosis. Ansigt-til-ansigt-kommunikationens metodologiske forrang er endvidere begrundet i at begge parter har adgang til de forskellige typer tegn mellem hvilke den intersemiotiske oversættelse finder sted. Det er hvad der sker i det kontaktunivers hvor børnene definerer deres kropslige subjektivitet på intersubjektive betingelser i tommelfingersangen.

Semiotikken skelner mellem tre hovedtyper af tegn, de ikoniske, de indeksikalske og de symbolske. De *ikoniske* tegn er forbundet med objektet på grund af lighed med det. Naturligvis kan de alligevel godt være meget forskellige fra objektet. Et sort-hvidt fotografi adskiller sig fra det objekt, lad os sige den model det afbilder, ikke alene ved at være todimensionalt, medens modellen er tredimensional, men også ved at repræsentere farver ved gråtoner. Dette betyder at et ikonisk tegn, billeder, diagrammer og metaforer, kun ligner sit objekt på specifikke punkter og i forhold til bestemte kriterier; men ikke desto mindre er det i kraft af den opfattede lighed at det knyttes sammen med objektet.

Det *indeksikalske* tegn er knyttet til objektet gennem berøring eller nærhed, dvs. der er, eller etableres, en reel forbindelse mellem tegn og objekt. Træernes bøjen sig for vinden er et tegn for dens retning. Her er det indeksikalske tegn en virkning der har objektet som årsag, på samme måde som et dyrespor skyldes dyret der har afsat det. Forbindelsen mellem tegn og objekt kan også udgå fra tegnet, eller mere præcist fra den der ytrer det. Oftest etableres en sådan forbindelse gennem en form for navngivning af formel eller informel art: Kongensgade hedder "Kongensgade" fordi myndighederne har givet den dette navn. I modsætning til træerne som et tegn for vindens retning etableres forbindelsen her gennem en intentionel handling der er arbitrær i den forstand, at den eneste grund til at Kongensgade hedder "Kongensgade" og ikke "Dronningensgade" ligger i beslutningen herom (i Odense støder de to gader af disse navne op til hinanden). De indeksikalske tegn er, som navnet siger, vigtige elementer til at udføre deiktiske funktioner, især den reale.

Hermed er vi tæt på den tredje type tegn, de *symbolske*. Disse tegn er hverken knyttet til objektet på grund af lighed eller berøring eller nærhed, men gennem konvention, dvs. vane. De er knyttet til objektet alene af den grund at de anvendes om det. Den største del af de sproglige tegn er symbolske tegn i denne forstand. Sprogtegnet *løber* kan anvendes om så forskellige ting som at betegne en pågående form for bevægelse (indikativ

præsens af verbet *løbe*), en person der foretager denne bevægelse, en officer der bevæger sig diagonalt i skakspillet, flertal af en ingrediens i osteproduktion og et aflangt tæppe. Det ligner jo ingen af de omtalte objekter (begrebet *objekt* indbefatter alt hvad der kan foreligge for bevidstheden, altså også tilstande og processer), og det er heller ikke knyttet til dem ved berøring eller nærhed før det anvendes om dem, dvs. forbindelsen knyttes via de konventioner der betinger anvendelsen.

Intersemiotisk oversættelse – og oversættelse er fortolkning – består i sammenknytningen af tegn af de tre typer. Eksempelvis forbindes et sprogtegn med en udpegning af et objekt i omverdenen, den såkaldte ostensive definition, eller det gives en sproglig beskrivelse der tillader den anden part at knytte en forestilling til det sproglige udtryk. Omvendt oversættes et indeksikalsk tegn eksempelvis til et sprogligt, når træernes hældning siges at være tegn på vestenvind. Et ikonisk tegn oversættes ligeledes til et sprogligt, når et billede siges at forestille en kat, dvs. at konturer og skraveringer på papiret identificeres som en repræsentation af dette dyr. Udbryder en person ved synet af et fotografi af en badende nymfe *Jamen, det er jo Ellinor*, så bliver en ikonisk repræsentation af kvindelig skønhed i mytologiske gevandter redefineret til også at være et indeksikalsk tegn for at bemeldte Ellinor har ladet sig fotografere i næsten ingenting for at tjene udbredelse af viden om antikken. Dette eksempel understreger også at tegn ikke éntydigt kan defineres som udelukkende ikoniske, indeksikalske eller symbolske. Tværtimod rummer anvendelsen af tegn, dvs. tegn der faktisk ytres, alle tre aspekter, og når de benævnes som værende det ene, det andet eller det tredje, så sigtes der til deres dominerende aspekt.

Skellet og interaktionen mellem tegnenes ikoniske, indeksikalske og symbolske aspekter er en konkretion af hvad intersemiotisk oversættelse indebærer. Intersemiotisk oversættelse bliver den måde hvorpå erfaringens forskellige modaliteter knyttes sammen, så de danner betydning. Oversættelsen bringer nemlig tre overordnede struktureringsprincipper for mental forarbejdning af fænomenerne i kontakt med hinanden: tidslig og/eller rumlig sammenhæng, dvs. berøring eller nærhed; lighed, hvad enten denne er kvalitativ eller strukturel; og konventionalisering, dvs. en udtydning eller fuldstændig bortabstraheren af forestillinger til fordel for arbitrære tegn og disses interne forbindelser. I en vis forstand er der tale om "konventionalisering" allerede i den måde sanseindtryk processeres på, dels fordi det kun er en del af de ydre impulser der overhovedet sanses, dels fordi

de processeres efter bestemte perceptionslove der er artsspecifikke, et forhold der af Karl Bühler kaldes *abstraktiv relevans* og udnyttes til at etablere distinktionen mellem fonetik og fonologi.

Konventionalisering indebærer store fordele, fordi den tillader os at foretage en række formelle operationer med symboler uden at vi knytter dem til et konkret erfaringsindhold. Dette udnyttes til fulde i kunstige sprog, f.eks. logikkens og matematikkens forskellige sprog, men allerede figurativ billedkunst og talen anvender forskellige grader af udtynding af det konkret erfarede til fordel for konventionel repræsentation, eksempelvis stereotyper i maleriet og det minimale antal kendetegn (de fælles og distinktive semantiske træk) der er tilstrækkelige til afgrænse ordbetydninger. Herigennem bliver konventionalisering også en vigtig måde hvorpå individers konkrete erfaring, der jo nødvendigvis må være forskellig, bliver intersubjektivt meddelelig og forståelig. Det er denne operation der ligger til grund for de elementer hvormed den diskursive deiktiske funktion udføres.

Til trods for denne konventionalisering, og hermed til trods for den intersemiotiske oversættelses kollektive natur, er det imidlertid for optimistisk at tro at vi og vore dialogpartnere i alle tilfælde har den samme relation til semiosissens poler. Vi opfatter måske det kommunikerede tegn forskelligt: Sagde hun *skat* eller *skvat*? Muligheden af defektiv manifestation af udtryksformen er grunden til at der også skelnes mellem tegnet som type og som eksemplar. Vi identificerer måske objektet forskelligt (vi taler måske om Paris i Texas eller Helved på Als, medens vores dialogpartner tror at vi taler om Paris i Maine eller Helvede i Biblen). Og selv om vi identificerer det samme objekt, så opfatter vi det måske forskelligt. Der kan være tale om forskel i perceptuel formåen (den ene kan eksempelvis være farveblind) eller i intellektuel og videnskabsmæssig formåen (eksempelvis på et barn og en voksen).

Også taler og fortolker kan tage fejl af hinanden og af deres intentioner med at indgå i dialogen. Eksempelvis kan fortolkeren antage at taleren er oprigtig og alvorlig, medens han faktisk er løgnagtig og ude på at manipulere modtageren. Omvendt kan taleren mistolke fortolkeren; man skal næppe fortælle vovede vittigheder ved et fundamentalistisk bønnemøde. På denne baggrund må det erkendes at taler og fortolker hver især selvstændigt er knyttet til semiosissens øvrige poler og til hinanden. Grafisk kan vi angive dette ved at trække, ikke én, men to linier mellem pyramidens poler, den kraftige linie angiver talerens forhold til de øvrige poler, medens den fine angiver fortolkerens (for en mere udførlig fremstilling af denne model, se Johansen 1993a og Johansen og Larsen 1994):

FIGUR 4

Eksemplaret kan være et replica af en type, som f.eks. den konkrete udtale eller skrivning af et ord, eller eksemplaret kan være et unikum, som f.eks. et maleri. I dette tilfælde taler man dog om en original snarere end om et eksemplar. Originalen kan så fungere som en type der kopieres. De øvrige elementer i semiosis har allerede været omtalt; men der er grund til endnu engang at vende tilbage til interpretanterne.

Alment kan de umiddelbare interpretanter, ifølge Peirce, defineres som den tolkning tegnet selv angiver, dvs. de muligheder der foreligger før en konkret tolkning finder sted. Synspunktet er rimeligt nok. Den enkelte fortolker er ikke suveræn i sin fortolkning, fordi tegnet der skal fortolkes, oftest udstikker et mulighedsfelt, inden for hvilket tolkningen skal findes. Alt efter tegnets, eller tekstens, kompleksitet vil der foreligge færre eller flere muligheder – selv om det ikke vil være muligt at bevise at yderligere tolkningsmuligheder er udelukkede. Den dynamiske interpretant er så den konkrete stedfundne tolkning.

KOMPETENCER – SEMIOTISKE OG ANDRE

Det er imidlertid muligt at sige noget mere om de umiddelbare interpretanter. For det første udgør de det sæt af fortolkningsmuligheder der står til rådighed for en given fortolker. Det man kan kalde et givent individs, en given gruppes eller en hel arts semiotiske kompetence. Dette betyder at de fortolkningsmuligheder der konkret foreligger, er afhængige både af tegn og fortolker, i snæver eller bred betydning. En påfuglehun er genetisk pro-

grammeret til at reagere på et begrænset antal måder på hannens fjerpragt (bl.a. afhængigt af hunfuglens brunst), dvs. hunpåfuglens reaktion på nogle specifikke tegn er prædetermineret.

Det samme gælder også mennesker. Uden instrumenter er vi overhovedet kun i stand til at processere tegn fra omverdenen der ligger inden for bestemte frekvenser, og en række reaktioner på stimuli er, med en vis margin, genetisk givne. For kraftigt lys, for høj lyd, for stærk lugt får os til at forsøge at undgå den givne stimulus. Hertil kommer at de grundlæggende emotioner og elementære reaktioner er artspecifikke dvs. at senso-motoriske, emotionelle og kognitive potentialer er genetisk givne, en del af vores biologiske arv. For semiotikken er disse forudsætninger vigtige, fordi de afgrænser vore muligheder for og vort beredskab til at tolke tegn. Imidlertid betyder den menneskelige hjernes kapacitet at mennesket er i stand til ikke alene at akkumulere erfaring og producere ny viden, men også til stadigt at producere nye betydningssystemer der både virker som kategoriale systemer, der ordner fænomenverdenen, og som erkendelsesredskaber.

Til den artsspecifikke, biologisk og genetisk givne, semiotiske kompetence lægger sig den socio-kulturelle. Forskellige samfund privilegerer forskellige aspekter af omverdenen i forhold til hvad der er vigtigt for deres overlevelse og sociale liv (i øvrigt vil omverdenen selv variere). Dette betyder at der vil være større eller mindre tæthed af intersemiotisk oversættelse inden for forskellige områder i forskellige kulturer.

Denne, i sig selv rigtige opfattelse, har dog ført til gale konklusioner, fordi man har taget manglende eller foreliggende specielle intersemiotiske oversættelser som et bevis på sprogets indflydelse på sansningen. Eksempelvis har man troet at forskellen i den sproglige inddeling af farvespektret betød at folk med forskelligt sprog så forskellige farver, dvs. at de sproglige farvekategoriseringer på en eller anden måde bestemte evnen til at skelne mellem farver i omverdenen. Nu antager hjerneforskningen imidlertid at alle opfatter de samme farver, og at farveperceptionen er uafhængig af sproget. Grunden til at man har kunnet tro at der eksisterede en sådan sammenhæng, var at folk, forståeligt nok, havde sværere ved sprogligt at kategorisere og tale om de farver som de ikke allerede havde etablerede betegnelser for.

Der er naturligvis dybtgående forskelle mellem den kulturelt betingede semiotiske kompetence inden for forskellige samfund. Produktionen og tolkningen af betydning er altid del af den socio-kulturelle arv. Og hertil

kommer at betydninger produceres og ændrer sig med stor hast inden for de nutidige, post-industrielle samfund. At klare og begå sig inden for et givet samfund kræver en specifik kulturel kompetence, der består i forståelsen og tilegnelsen af dets tegn og vaner, herunder naturligvis den nødvendige sproglige kompetence. Den enkelte kultur kan således anskues som en samling semiotiske systemer hvoraf nogle er centrale, andre perifære, nogle stærkt kodede, medens andre indeholder færre bindinger. En af kultursemiotikkens opgaver er at beskrive disse forskellige semiotikker og ganske specielt sammenhængen mellem dem for at finde ud af, i hvilket omfang de er systematisk forbundne, dvs. udgør et system af systemer (det er dog sikkert at ingen post-industrielle samfund har en kulturel énhed, de er alle i en eller anden forstand multikulturelle også selv om de er etnisk homogene).

I tilgift til de umiddelbare interpretanter der er biologisk givne som medfødte processeringer og tolkninger af tegn, og i tilgift til de semiotikker der udgør en almen tillært kompetence inden for en given kultur, findes der specifikke betydnings- og tolkningsprocesser knyttet til forskellige samfundsmæssige funktioner. I tidens løb sker der en stadig større differentiering og specialisering af semiotikkerne. Læsningen af guddommens virke i verden, både i skriften og i naturens bog, bliver præsteskabets sag, læsningen af kroppens sygdomstegn lægekunstens område (i traditionelle samfund er begge medicinmandens eller shamanens område). Tolkningen af retsregler bliver advokater og retsvæsnets sag og lovens produktion politikernes. Sprog og tekster, og en lang række andre områder, bliver undervisningens sag, hvad enten der er tale om husslaver og akademier eller folkeskoler og universiteter. Dette fører til betydnings- og fortolkningspraksisser der er specialkunnen; og resultatet bliver at samfundet bliver afhængigt ikke alene af medlemmernes almene semiotiske kompetence, men også specielle kompetencer som er enkelte gruppers privilegium.

Der findes således tre niveauer af umiddelbare interpretanter: det arts-specifikke betydnings- og fortolkningspotentiale, den almene socio-kulturelle semiotiske kompetence der er nødvendig for individets samfundsmæssige overlevelse, og beherskelsen af de specialsemiotikker som er nødvendige for at et givent samfund kan fungere, men som ikke repræsenterer fælles viden. Dette forhold er også grunden til at interpretanten er adskilt fra både taler og fortolker i Peirces semiotik og i modellen for semiosis, den semiotiske pyramide, i denne artikel. Umiddelbart kunne svaret på hvor den semiotiske kompetence befinder sig synes givet, nemlig at den befin-

der sig i det enkelte subjekts psyke og vaner. Et øjeblikks omtanke viser imidlertid at dette ikke kan være tilfældet, for betydning kan overføres mellem taler og fortolker, og derfor kan betydning ikke være bundet til det enkelte subjekt. Betydning er heller ikke noget der opstår *ab ovo* i hver ny dialog mellem individer, eller i den deraf afledte dialog som den enkelte fører med sig selv. Tværtimod bygger al tegnproduktion på tidligere semiotiske processer som de er nedfældet i traditionen. Det er netop den diskursive deiksisfunktions opgave at forankre tegnprocessen i forhold hertil.

De umiddelbare interpretanter udgør derfor et uhyre antal arkiver og sæt af manualer (af biologisk, kulturel og specifik art), som tilsammen er astronomiske i forhold til den enkeltes semiotiske kapacitet. I stedet for at være knyttet til individuelle bevidstheder foreligger interpretanterne både som artsspecifikke tegn- og interpretationspotentialer, som hos den enkelte kan mangle eller være defekte, og som socialt etableret betydning som dialogpartnere kan konsultere i tvivlstilfælde. Hver gang der f.eks. opstår uenighed om en teksts, eller tekstdeles, tolkning afvejes mulighederne i forhold til sproglige og kontekstuelle argumenter.

Ifølge ovenstående kunne det måske synes at alt er semiotik, at enkeltvidenskaberne lige så godt kunne nedlægges og studiet af natur og kultur slås sammen til et overgribende studium: semiotikken. Det er naturligvis muligt at der rundt omkring findes tilhængere af en megalomanisk drøm om en pansemiotik der gør andre tilgange til verden overflødig. Denne artikels forfattere nærer imidlertid ikke sådanne magtdrømme. Semiotikken kan og skal ikke erstatte andre videnskaber. Når der findes forskningsfelter som biosemiotik, zoosemiotik, antroposemiotik og kultursemiotik er det ikke fordi semiotikerne vil udkonkurrere biologer, zoologer, antropologer og forskere i forskellige aspekter af kulturen, men fordi disse forskningsfelter *også* rummer aspekter der vedrører produktionen, overførelsen, tolkningen og lagring af betydning via tegn – tegn er jo den nødvendige forudsætning for at disse processer kan foregå. Studiet af disse aspekter kræver naturligvis ikke blot semiotisk, men også anden faglig kompetence. Vi har allerede nævnt at semiotikken bl.a. har sine rødder i den antikke medicin; og i denne forbindelse er det indlysende at den medicinske semiotik, symptomatologien, kun kan bedrives som en del af og sammen med resten af lægevidenskaben.

Semiotikkens forhold til lingvistikken har, som nævnt, svinget alt efter tid og skoler. I Saussures fodspor blev lingvistik og semiotik så tæt forbundne at det gav mening, selv om det var forkert, for Roland Barthes

(1964:2) at hævde at Saussures idé at lingvistikken var underordnet semiotikken skulle vendes på hovedet, fordi lingvistikken betragtes som modelvidenskab for semiotikken. Den generative grammatiks herredømme over lingvistikken blev aldrig udstrakt til semiotikken, fordi semiotikken aldrig kunne opgive sin beskæftigelse med betydning; og semantikken faldt jo aldrig på plads inden for den generative grammatik. Landet ligger anderledes hvad angår to stærke og aktuelle retninger inden for lingvistikken, pragmatikken (f.eks. Mey 1993, Parret 1983) og den kognitive semantik. Semiotikken deler pragmatikkens syn på kontekst og kommunikations-situation som uundværlige forudsætninger for at analysere betydning i forhold til tegnenes kontekstuelle forankring og udveksling. Ligeledes er den i overensstemmelse med den kognitive semantiks opfattelse af betydnings- og begrebsdannelsens førsproglige forankring, dens analyse af betydningskategorier på tværs af bestemte udtryksmedier og dens fænomenologiske grundopfattelse af vigtigheden af menneskets kropslige tilstedeværelse i verden som udgangspunktet for betydningsanalysen (se Lakoff 1987 og Johnson 1987).

Omvendt er det klart at der i disse reorienteringer inden for og i omegnen af lingvistikken også er forhold som ikke direkte indgår i en semiotisk analyse. Den lingvistiske pragmatiks privilegering af det sproglige udtryksmedium er for specifikt for semiotikken, men er ikke inkompatibelt med den. Det neuro-fysiologiske grundlag for dele af betydningsdannelsen i kognitionsforskningen og den kognitive semantik indlægger nogle komplekse kausalsammenhænge i betydningens præ-semiotiske grundlag, som næppe bliver til selvstændige forskningsområder i semiotikken. Men disse indsigter ophæver ikke de relationer af anden art der får tegn og repræsentation til at fungere i semiosissen (Edelman 1992). Vi finder det udsigtsløst at opfatte semiotikkens forhold til disse nyere områder som en magtkamp, således som det ofte er blevet set inden for den strukturalistiske tradition i forholdet mellem semiotik og lingvistik: hvad er overordnet, hvad er modeldannende? Det forekommer os mere frugtbart at betragte de samarbejdsmuligheder som bl.a. pragmatik og kognitiv semantik tilbyder som en tilbagevenden til traditionen for den form for forbindelse til andre videnskaber som har været gennemgribende i semiotikkens lange historie: ikke et fast hierarki, men en samarbejde i det omfang og på de områder hvor tegn og repræsentation udgør en fælles problemstilling.

I sin glimrende introduktion *Everything that Linguists have Always Wanted to Know about Logic but were ashamed to ask* (1981) berører James

McCawley et beslægtet problem, da lingvister begyndte at trække veksler på logikken uden at ville være filosofiske logikere. Skulle de kunne overskue og bruge hele den logiske traditions samlede arsenal? eller kunne de være selektive i forhold til lingvistiske behov? Svarer man ja til det første, fanges man umiddelbart af Saussures dobbeltbevægelse i placeringen af lingvistik og semiotik i forhold til hinanden. Det bliver magtkamp om hvem der har det bedste forskningsparadigme, og ender nemt i formalistiske metodeanalogier i samarbejdet. Svarer man ja til det andet spørgsmål, opgiver man at skulle have alle logikkens interne forudsætninger bragt med ind i sin egen videnskab. Det er Cawleys konklusion og et frugtbart samarbejde er garanteret. Det samme gælder forholdet mellem semiotik, kognitiv semantik, pragmatik og en del andre fremtidige samarbejdspartnere der endnu ikke er kendt.

NOTER

1. "en videnskab som studerer tegnenes liv midt i det sociale liv"
2. "lingvistikken er kun en del af denne almene videnskab; de love som semiologien vil afdække, vil kunne anvendes på lingvistikken og denne vil igen finde sig knyttet til et velafgrænset område blandt alle de menneskelige frembringelser"
3. "studiet af pronominet er den mest påtrængende del af de grammatiske studier. [...] Uden en løsning på dette punkt kan den almindelige grammatik ikke komme til verden"

LITTERATUR

- Barthes, Roland (1964): *Présentation. Communications* 4. 1-3.
 Barthes, Roland (1967): *Système de la mode*. Paris: Seuil.
 Bühler, Karl (1934): *Sprachtheorie*. Jena: Fischer.
 Clarke, David S. (1990): *Sources of Semiotics*. Carbondale: Southern Illinois University Press.
 Eco, Umberto (1976): *A Theory of Semiotics*. Bloomington: Indiana University Press.
 Edelman, Gerald (1992): *Bright Air, Brilliant Fire. On the Matter of the Mind*. Harmondsworth: Penguin.
 Green, Keith (ed.) (1995): *New Essays in Deixis*. Amsterdam/Atlanta: Rodopi.

- Hénault, Anne (1992): *Histoire de la sémiotique*. Paris: Presses Universitaires de France.
- Hjelmslev, Louis (1928): *Principes de grammaire générale*. København: Munksgaard.
- Hjelmslev, Louis (1961): Some Reflexions on Practice and Theory in Structural Semantics. *Language and Society: Essays Presented to Arthur Jensen on his Seventieth Birthday*. København: Berlingske Bogtrykkeri. 55-63.
- Hjelmslev, Louis (1975): *Résumé of a Theory of Language*. Madison: University of Wisconsin Press.
- Jakobson, Roman (1959/1971): On Linguistic Aspects of Translation. *Selected Writings II*. The Hague: Mouton. 260-66.
- Jarvella, Robert J. og Wolfgang Klein (eds.) (1982): *Speech, place, and action. Studies in deixis and related topics*. Chichester: Wiley.
- Johansen, Jørgen Dines (1993a): *Dialogic Semiosis*. Bloomington: Indiana University Press.
- Johansen, Jørgen Dines (1993b): Let sleeping signs lie. On signs, objects, and communication. *Semiotica* 97 3/4, 271-295.
- Johansen, Jørgen Dines og Svend Erik Larsen (1994): *Tegn i brug*. København: Amanda.
- Johnson, Mark (1987): *The Body in the Mind. The Bodily Basis of Meaning, Imagination, and Reason*. Chicago: University of Chicago Press.
- Koller, Heinrich (1958): Die Anfänge der griechischen Grammatik. *Glotta* 37.
- Lakoff, George (1987). *Women, Fire, and Dangerous Things. What Categories Reveal about the Mind*. Chicago: University of Chicago Press.
- Larsen, Svend Erik (1986): *Sprogets geometri* 1-2. Odense: Odense Universitetsforlag.
- Larsen, Svend Erik (1989): Brøndal and Bühler. *Travaux du Cercle Linguistique XXII*. 39-52.
- Larsen, Svend Erik (1990): Fingerøvelser. Om krop, rum og tegn. H. Hyllested, N. Guttormsen, J. M. Sørensen (eds.) *Spor til billedet og poesien*. Viborg: Arkiv for ny litteratur. 157-170.
- Larsen, Svend Erik (1991): Urban Indices. *Semiotica* 86, 3/4. 289-304.
- Larsen, Svend Erik (1993a): Patriarchal Hierarchies: Notes on Hjelmslev. *Semiotica* 94, 1/2, 35-54.
- Larsen, Svend Erik (1993b): Text, Presupposition, and Context. *Semio-Nordica* 1, 1/2. 73-93.
- McCawley, James D. (1981): *Everything that Linguists have Always Wanted to Know about Logic but were ashamed to ask*. Oxford: Blackwell.
- Mey, Jacob L. (1993): *Pragmatics*. Oxford: Blackwell.
- Morel, Mary-Annick og Laurent Danon-Boileau (eds.) (1992): *La deixis*. Paris: Presses universitaires de France.
- Parret, Herman (1983): *Semiotics and Pragmatics. An Evaluative Comparison of Conceptual Frameworks*. Amsterdam: John Benjamins.
- Peirce, Charles Sanders (1931-1958): *Collected Papers I-VIII*. Hartshorne, Ch., Weiss, P. og Burks, A. (eds.) Cambridge: Harvard University Press.
- Peirce, Charles Sanders (1975- 79): *Contributions to The Nation I-III*. Ketner, K. og Cook, J. (eds.) Lubbock: Texas Tech Press.

- Peirce, Charles Sanders (1977): *Semiotic and Significs. The Correspondence between Charles S. Peirce and Victoria Lady Welby*. C.S. Hardwick (ed.) Bloomington: Indiana University Press.
- Peirce, Charles Sanders (1992): *The Essential Peirce. Selected Philosophical Writings Volume I (1867-1893)*. N. Houser og Chr. Kloesel (eds.) Bloomington: Indiana University Press.
- Plutarch (1961): *Moralia*. London: Loeb.
- Poulsen, Ib (1975): Deixis. En oversigt over deixisbegrebet og en beskrivelse af ytringens deixis. *NyS* 8.
- Rey, Alain (1973-1976): *Théorie du signe et du sens* 1-2. Paris: Klincksieck.
- Robin, R. S. (1967): *Annotated Catalogue of the Papers of Charles S. Peirce*. Amherst: University of Massachusetts Press.
- Russell, Bertrand (1950/1956): Logical Positivism. R.C. Marsh (ed.) *Logic and Knowledge. Selected Essays 1901-1950*. London: Allen & Unwin. 365-82.
- Saussure, Ferdinand de (1916/1972): *Cours de linguistique générale* (ed. Tullio de Mauro). Paris: Payot.
- Schweizer, Harro (ed.) (1985): *Sprache und Raum*. Stuttgart: Metzler.